

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA DESTROYER VE DENİZALTIILARIN İNŞASIYLA BAKIMLARI HAKKINDA EĞİTİM ALMALARI İÇİN ALMANYA'YA (BHOLM & VOSS ŞİRKETİ) AMELE ÇIRAKLARI GÖNDERİLMESİ

Derya GEÇİLİ*

Geliş Tarihi: 07.10.2017 Revize Tarihi: 09.12.2017 Kabul Tarihi: 21.12.2017

ÖZ

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, Almanya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yakınlaşmaların sonucunda Türk askerlerinin yetiştirilmesinde Alman subayları önemli bir rol oynamışlardır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Osmanlı Devleti, Almanya ile gizli antlaşmalar imzalayarak ittifak devletlerinin yanında savaşa katılmıştır. Savaş sırasında İtilaf devletleri ve özellikle İngiltere, boğazlarda büyük sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. İngiliz denizaltılarının boğazlardan İstanbul'a girmesine engel olabilmek için bazı önlemler alınmasına karar verilmiştir. 1916 yılında Alman Blohm & Voss Şirketi'nden denizaltı ve destroyerler satın alınarak boğazların güvenliğinin sağlanabilmesi için görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sırasında inşa edilmesi düşünülen destroyer ve denizaltılar hakkında eğitim alabilmeleri için Almanya'ya amele çırakları gönderilmiştir. Bu çalışmada amele çıraklarının eğitim amacıyla Almanya'ya gönderilmeleri için yapılan çalışmalar ve aldıkları eğitim anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amele, Harp Gemileri, Almanya, Eğitim.

SENDING LABORER APPRENTICES to GERMANY (BHOLM & VOSS COMPANY) to be TRAINED on BUILDING and MAINTENANCE of the DESTROYERS and SUBMARINES during 1st WORLD WAR

ABSTRACT

Towards the end of the 19th Century, the Ottoman State started to become friendlier with Germany. As a result of this proximity, German officers played important roles in training Turkish soldiers. When the 1st World War started, the Ottoman State signed secret agreements with Germany and joined the war with the Central Powers. During the war, the Allied Powers, especially England, caused great turmoil in the Straits. It was decided that some precautions would be taken to prevent the British submarines to enter Istanbul through the Straits. In 1916, submarines and destroyers were purchased from German Blohm & Voss Company, and negotiations were made to ensure the security of the Straits. During these negotiations, laborer apprentices were sent to Germany to be trained on the destroyers and submarines that would be built. In this study, the efforts for sending the laborer apprentices to Germany to receive training are dealt with together with the training they received.

Keywords: Laborer, Battleships, Germany, Training

* Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü,
degecili@hotmail.com.tr

GİRİŞ

19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa devletleri arasında başlayan cepheleşmenin sonucunda itilaf (İngiltere, Fransa ve Rusya) ve ittifak grupları (Almanya, Avusturya Macaristan ve İtalya) oluşmuştur. 28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdının bir Sırp genci tarafından öldürülmesiyle de I. Dünya Savaşı başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin ittifak devletleri arasında savaşa katılmasıyla savaş çok daha geniş alanlara yayılmış ve yeni cephelemler açılmıştır (Akşin, 2000: 53). Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na denizaltı gemisi olmadan girmiştir. Özellikle Çanakkale Savaşları sırasında İngiliz denizaltılarının saldırıları boğazların güvenliğini oldukça tehdit etmiştir. Osmanlı donanması buna karşı Mesudiye zırhlısı ile Çanakkale Boğazı'nın ağızında kara tahkimatı oluşturmuştur. Ancak, 13 Aralık 1914 tarihinde İngiliz denizaltısı, Mesudiye zırhlısını batırmıştır. İngilizler ve Fransızlar denizaltılarla Marmara Denizi ile boğazlara girmeye çalışmışlardır. Böylece, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının düşman saldırılarına karşı koruma altına alınmalarına karar verilmiştir (Mercan, 2012: 24).

1916 yılında Alman Koramiral Hoffman İstanbul'u ziyaret etmiştir. Ordu komutanları ve Bahriye Nezareti ile Osmanlı Donanmasının gelecekteki durumunu tartışmışlardır. Toplantı sonunda Rusya ve Yunanistan'dan daha üstün ve güçlü bir filonun yapımını öngören bir memorandum yayınlanmıştır (Güleryüz-Langensiepen, 2007: 40). Almanya'nın destroyer, denizaltı ve sac havuz inşaatında en gelişmiş fabrikalarından biri de Germany Blohm & Voss Şirketi idi. Destroyer ve denizaltılar Hamburg firması Blohm & Voss'un nezaretinde inşa edilecekti. Bahriye Nezareti'nin talebi üzerine, Alman fabrika yetkililerinin muvafakatleri alındıktan sonra hazırlıklara başlanmıştır (BOA, İrade Dosya Usulü, 1916: 88/37-2-1). Savaş ortamından dolayı denizaltıların inşa edilebilmesi için uygun bir ortam hazırlanamadığı için bu projeye tam olarak devam edilememiştir. Sadece, bu görüşmeler sırasında inşa edilmesi düşünülen denizaltı gemilerinde görev alabilmeleri için yüzlerce Osmanlı denizcisi eğitim için Almanya'ya gönderilmiştir. (Güleryüz-Langensiepen, 2007: 40) Bu denizcilerin bir kısmı 1916 yılında gemilerin hızlı ve kullanışlı bir şekilde üretilmelerini için gönderilmeye başlanan amele çıraklarıdır (BOA, Meclis-i Vükelâ, 1916: 155/40-1-1).

1. AMELE ÇIRAKLARININ TERSANE-İ AMİRE'YE KABUL EDİLMELERİ

Osmanlı donanmasında tamiratlarla inşaatlar için tezgâh, alet, araç ve gereçler çok fazla zaman ve para harcanarak temin edilebilmiştir. Bu hazırlıklardan sonra son sistem gemiler yine büyük paralar ödenerek satın alınmıştır. DMA (ŞUB.41/B/24-A) Tersanelerde yeni satın alınacak gemilerin düzenli bir şekilde bakımlarının yapılabilmesi gerekmektedir (BOA, İ.DUİT, 1868: 185/84-10-1). Böylece, son sistem tezgâhlarla makineleri kullanabilecek amelelere ihtiyaç duyulmuştur. Tersanelere kabul edilecek ameleler hakkındaki talimatnameye göre, fabrikalarda zanaat öğrenme arzusunda olan gençler Bahriye Nezareti'nin ilan ettiği evrakı hazırlayarak başvurabileceklerdi. Eğitim ve öğretimlerinden güzel sonuçlar elde edebilmek için çıraklara hem sınıfta, hem de fabrikalarda eğitim verilecekti. Amele çırak talebelerinin tahsil süreleri dört seneydi. Bunlar makine inşaatçısı, çelik, alet, araç ve gereçlerini kullananlarla, demirci, gemi inşaatçısı, makineci ve elektrikçi çırakları olmak üzere yetiştirilmişlerdir. Talimatnameye göre; çırak olmak isteyen

çocuklar, on dört yaşını tamamlamış ve en az sekiz senelik ilkokul veya ortaokuldan mezun olmalıydı. Eğitimlerinde kabiliyetleriyle birlikte yaşları da esas alınmıştır. Adayların sayısı fazla olduğunda fabrikalarda çalışan memurlarla amelelerin çocuklarına öncelik verilmiştir. (BOA, Meclis-i Vükelâ, 203/27-3-1) Buna göre, çıraklığa doğrudan kabul edilenlerin babalarının fabrikada en az sekiz sene görev yapmış olmaları zorunluydu. Adaylar, kayıtları sırasında sağlık muayenesine tabi tutulmuşlardır. Adayların başvuru sırasında; (BOA, MV, 203/27-2-1)

- Velilerinin rızalarıyla, mahalle muhtarı, muallim ve imamının iyi hal sahibi olduğuna dair onayladıkları bir yazı
- Aday ve ailesinin hüsn-i hal sahibi olduğuna dair polis merkezi tarafından onaylanmış ilmi haber
- Tezkere-i Osmaniye
- Sağlıklı olduğuna dair doktor raporu ve aşı şehâdetnâmesi getirmeleri zorunluydu.

Adaylar, iş için yeterli olduklarına dair hastanede muayeneye tabi tutuluyorlardı. Amele çıraklığına çok fazla talep olursa iş için vücut yapısı kuvvetli olanlar tercih edilmiştir. Tıbbi muayene sonucunda amelelik için yeterli olduğuna karar verilenler bazı derslerden de sınava tabi tutulmuşlardır. Adayların, okuryazar olması, hesap bilmesi gerekmektedir. Okuma-yazması olmayan küçük çocuklar da geçici olarak kayıt edilebilmekteydi. Tersane-i Âmire'de kendilerine okuma yazma ile hesap öğrenmeleri için iki ay boyunca günde bir saat ders veriliyordu. Bu iki ayın sonunda başarılı olan çocuklar tersaneye çırak olarak kabul edilmişlerdir (BOA, MV, 203/27-1-1). İlk iki yıllık eğitim ve öğretim sırasında amele çırağından doğrudan istifade edilemezdi. Üçüncü sene çırağa tersanede görev vermeye başlanır, son sene ise eğitim seviyesine göre doğrudan göreve getirilirdi. Çırakların eğitimi, hava şartlarına bağlı olarak haftada iki defa saat on dörtten on sekize kadar sanayi mektebinde verilmiştir. Ayrıca, eğitim ve öğretimi mümkün olduğunca onar kişilik küçük gruplar şeklinde alıyorlardı. Çırakların zanaatlarında tecrübe, dikkat kazanmasına önem verilmiştir. Eğitim ve öğretim kısmen muallimler kısmen de memurların kontrolünde yapılmıştır. Amele çıraklarının özellikle Almanca, hesap, fenni cisimlerin resmi, mekanik, makine resmi, gemi inşaat resmi, jimnastik, askeri talim derslerinde başarılı olmasına özen gösterilmiştir (DMA, Bahriye Nezareti, 1916: 85/1717-23). Çıraklara makine inşası, tesviyecilik, çilingirlik ile bunlara ait araç ve gereçlerin kullanılması da öğretilmiştir. Aynı zamanda, makinelerle ilgili ekonomik olarak dikkat edilmesi gereken konuları anlamalarına çalışılmıştır. Çıraklar, fabrikaya girişlerinden itibaren her ay bir defa kendi zanaatlarından sınava tabi tutulmuşlardır. Başarılı olanların isimleri kazandıkları dereceye göre düzenlenmiştir. Sanayinin inceliklerini öğrenen çıraklar, sınavlardaki başarı derecelerine göre de alanlara ayrılabilirlerdi (DMA, ŞUB-53/B-33/A).

Tersanenin ihtiyaç duyduğu yetenekli ustaları yetiştirmek maksadıyla amele çıraklarına fabrika işçiliğine yönelik dersler verilmiştir. Çıraklar, sınavlarında gösterdikleri başarıya göre çok iyi, iyi, orta olmak üzere üç sınıfa ayrılmışlardır. Bu sınıflara göre de çırakların yevmiyelerine zam yapılmıştır. Çıraklar, iki ay ücretsiz çalışıyor, zanaatları konusunda gösterecekleri yetenek ve yeterlilikle, eğitim süresindeki hal ve hareketlerine göre on beş ile 25 kuruş kadar da yevmiye alıyorlardı. Bir çırağa, birinci derecede liyakat gösterirse günlük 2,5 ve sene

sonunda da toplam 200 kuruş verilmiştir. Çırak, çok iyi ise 25, iyi ise 15, orta derecede başarı gösterirse 10 kuruş zam almıştır. Çıraklar arasında ehliyetsiz oldukları anlaşılanlar ile derslere devam etmeyenler, tavır ve hareketlerinde eksiklikleri görülenlerin kayıtları silinmiştir. Birinci sene hizmeti terk edenlerden 20, ikinci sene 15 ve üçüncü sene ise 10 lira tazminat alınarak bu para amele sandığına veriliyordu. Çırakların, iki buçuk senelik eğitimleri sırasında kendilerinden kaynaklanan zarar ve ziyan kayıt edilmiştir. Her çırak bu paranın tazmini için kefalet senedi getirmek zorundaydı. Çırağın söz dinlememesi gibi nedenlerden zarar ziyan meydana gelirse 2,5 sene zorunlu hizmete tabi tutulmuştur. Çırak, eğitimini tamamlamadan fabrikadan ayrılmak isterse eğitim süresi boyunca yaptığı masraf kendisinden tazmin edilmiştir. Ustabaşının emirlerinden kaynaklanan nedenlerle meydana gelen zarar ve ziyandan çırak mesul tutulmamıştır (DMA, BN, 1917: 78/1623).

Amele çıraklarının kabul edilmelerinden sonra ilk üç ay içinde özel nedenlerden dolayı fabrikadan ayrılma hakları vardı. Ancak, daha sonra eğitimlerine son vermek isterlerse kendilerinden tazminat talep edilmiştir. Talebeler, 3.sınıf çırak oldukları tarihten itibaren talimatnameye göre imtihanla bir buçuk sene hizmet etmek zorundalardı. Bu zorunlu hizmet süresi bitmeden görevlerini bırakmaları yasaktı. İmtihanlar sonunda başarılı olan talebelere Temmuz ve Ağustos aylarında izin verilmiştir. Başarılı olamayanlarla vücutlarındaki yetersizliklerden dolayı tersanede görev yapamayacağı düşünülenler ise ihraç edilmişlerdir. Ancak, askeri mükellefiyetlerinden yine de kaçamamışlardır (DMA, BN, 1916: 85/1717-23).

2. AMELE ÇIRAKLARININ GERMANYA BLOHM AND VOSS ŞİRKETİ'NİN FABRİKALARINA GÖNDERİLMELERİ

Tersane-i Âmire'nin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Almanya'ya gönderilecek amele çıraklarının dikkatli bir şekilde belirlenmesine çalışılmıştır. 1916 yılında Bahriye Nezareti tarafından Serv için Efendi ile İhsan Bey, Almanya'ya gönderilecek amele çırakları için hazırlanan nizamnameye göre amele çıraklarını belirlemişlerdir. Amele çıraklarının yaşı 14'den küçük ve 17'den büyük olmamalıydı. Sanayinin hangi alanında kaç tane çırak yetiştirileceği fabrika ve imalathaneler müdüriyeti tarafından ilan edilmiştir. Adaylar, talepname ve beyannamelerini hazırlayarak Bahriye Nezareti'ne vermişlerdir. Bahriye Merkez Hastanesi'nde, sağlık heyeti tarafından Amele Çırak Mektebi Talimatnamesi esas alınarak sağlık muayenesine alınmışlardır. Muayene sonunda eğitim için uygun görülenler, sanattaki yeterlilikleri için bir imtihana tabi tutulmuşlardır. Bu imtihan, Bahriye Nezaretine bağlı üçüncü dairenin üçüncü ve dördüncü şubeleriyle fabrika ve imalathaneler müdüriyetinden oluşturulan Mümeyyiz Heyeti tarafından yapılmıştır. İmtihan sonunda en yüksek notu alan talebeler en başta olacak şekilde liste hazırlanmıştır. Almanya'ya kaç çırak gönderilecekse bu liste esas alınmış, diğer çıraklar ise fabrikalarına geri gönderilmişlerdir. Çırakların, Almanya'da buldukları süre boyunca kendilerinden beklenen terbiye ve tahsil için hazırlanan kuralları her zaman kontrol etmek ve genel durumlarını idare etmek üzere bir memur tayin edilmiştir. Çıraklar, bu süreçte Tersane-i Âmire'nin kurallarına uymak zorundalardı. Memurların bu konudaki incelemeleri sırasında buna dikkat etmeyenler olduğu anlaşılırsa amele çıraklığına son verilmiştir (DMA, II. Daire, 1917: 8143/487).

Almanya’da amele çıraklarının eğitimleri için Çarkçı Kıdemli Yüzbaşı İbrahim Efendi görevlendirilmiştir. İbrahim Efendi’nin, Almanya’da bulunduğu süre boyunca askeri harcamaları ödenmekle birlikte bir miktarda tahsisat verilmiştir. Amele çıraklarının İbrahim Efendi’nin idaresinde olduklarına dair Bahriye Nezareti’nden, Almanya Ateşnavallığı’ne yazı gönderilmiştir. Böylece, İbrahim Efendi ve Hamburg Yogardam’da Berlin Ateşnavallığı ile birlikte çırakların fabrikalara yerleştirilerek eğitimlerinden sorumlu olmuşlardır. İbrahim Efendi’nin amele çıraklarıyla İstanbul’dan Almanya’ya doğru yola çıktıkları hakkında, Alman Deniz Bakanlığı’na bilgi verilmiştir (DMA, BN, 1917: 78/1625-14).

İbrahim Efendi’nin Almanya’ya yolculuk sırasında Amele çırakları hakkında tuttuğu günlük şöyledir;

126 kuruşa 30 adet üçüncü mevkii olan askeri biletlerimizi hemen satın aldım. Tren tamamıyla Bulgar askeri ile dolu olduğu için trende bir kişilik bile yer bulmak çok zordu. Görevli önce askeri biletlerimizi kabul etmedi. Bunun üzerine görevliye müracaatta bulunarak hiç olmazsa bizim için bir vagon daha ilave edilmesini istedim. Benim ve çocukların kimliklerini inceledikten sonra talebimi kabul etti. “Bu sizin vagonudur” diyerek Sirkeci ile Ayastefanos’ta işleyen üçüncü sınıf vagonlardan birisini bağlattı. Trenin hareket etmesinden sonra vagon katiyen aydınlatılmadı. Çocuklar, çantalarından mumlarını çıkartarak vagonu aydınlatmaya çalıştılar ve bu şekilde akşam yemeğini yedik. Tren oldukça süratli seyir ediyordu. Bizim vagonun bu kadar sürate belki dayanamayacağını ve gece yarısı hepimizin yaralı bir halde Bulgaristan kırlarına saçılacağını düşünüyordum. Vagonun her tarafında tehlike anında lokomotif haberdar edebilecek bir tehlike işareti aradım (DMA, II. Daire, 1917: 8143/291). Ancak, uygun bir şey bulamadım. Hepimiz bu vagona param parça bir hale gelsek dahi lokomotif haberi olmadan aynı süratle yoluna devam edecekti. Yolculuk sırasında tren köylere uğradığı zaman bizim vagona Bulgar askerleri girmek istiyorlardı. “Bizim vagon hususidir” dememize rağmen diğer vagonlar tamamen dolu olduğundan hiç kulak asmayarak yine de bizim vagona giriyorlardı. Sabah olduğunda vagonu bir koku kaplamıştı. Sabah trenden inerek vagonun tekerleklerine baktık, bu vagon bir adım bile ileri gidemezdi. Vagondan çıkmamızı istediler, eşyamızı alarak başka bir vagona geçtik. Trene yeni bir vagon bağladılar, ancak bu vagona çöp ile doluydu. Sofya civarında tren aniden durdu. Vagonlardan biri yanmaya başlamıştı. Bu vagonu trenden ayırdılar. Sofya’ya geldiğimizde biletlerimizi Kuleli Burgaz’dan Niş’e kadar aldığımız için trenden indik. Akşam, Niş’te Bulgar istasyon kumandanlığına müracaatta bulundum (DMA, II. Daire, 1917: 8143/296). O esnada Belgrad’a doğru hareket eden sadece bir tren vardı. İstasyon kumandanına bize yer ayarlamasını rica ettim. Ancak, trende Alman askerleri olduğu için başka hiç kimsenin trene kabul edilemeyeceğini söyledi. Hemen Alman kumandanına Harbiye Nezaretinin ilmü haberini göstererek yardım istedim. Niş’te bir gece bile kalabilecek yerimiz olmadığını söyledim. Alman kumandan bunun üzerine ricamı kabul etti. Yanımıza bir Alman askeri verdi ve bizi trene bindirmesini emretti. Bu sırada silahlarına süngü takmış Bulgar askerleri istasyon kumandanının emriyle bizim çocukları istasyondan dışarı atıyordu. Hemen çocukların yanına gittim ve onlara trene binmelerini söyledim. Fakat Bulgar askerleri tüfek ve süngü ile çocukları tehdit ediyorlardı. Çocukların bir tanesini istasyon kapısından dışarı çıkarmışlardı. Bulgar zabıtine trene binmek için müsaade aldığımı söyledim

(DMA, II. Daire, 1917: 8143/297). Bunun üzerine bana güldü ve kendisine yalan söylediğimi düşündü. Mülazım rütbesindeki muavin ile Bulgar zabitanın odasına gittik. Bulgar zabiti pasaportlarımızı iade ederek bizi serbest bıraktı. İstasyondan dışarı atılan çocuğu tekrar içeriye aldık. Trene tam ayaklarımı atarken bir Alman askeri, vagona girmemem gerektiğini söyledi. Bu askerin Bulgar zabitanları tarafından gönderilmiş olduğunu düşünüp ehemmiyet vermedim. Çocukları trene bindirerek yola çıktık ancak, trenin bagajına teslim ettiğim iki adet sandığı bana geri vermediler. Her tarafta Alman zabiti aradım ama bulamadım. Alman komutana tekrar müracaat ettim. Komutan sandıkları Berlin Sefaretine göndererek bize ulaştıracağını söyledi. Böylece Niş'ten ayrılarak ertesi sabah Belgrad'a geldik. Trende boş yer kalmayacağı korkusuyla üç saat dışarı çıkmadık. Sadece istasyon askeri kumandanlığı ile temasta bulunarak çocukların mektuplarını postaya verdik. Belgrad'tan sonra Budapeşte'ye geldik. Burada da bir aktarma yapılıyordu. İstasyon kumandanlığı ile temasta bulunarak trende çocuklar için vagona yer hazırlattım. Hamburg'a kadar askeri biletimize yani Harbiye Nezaretinin ilmi haberine hiç kimse itiraz etmedi, böylece yolumuza artık rahatça devam ettik. Macaristan içinde ertesi gün üç defa aktarma yapıldı. Avusturya ile Almanya'ya sınır olan Oderberg şehrine geldik (DMA, II. Daire, 1917: 8143/299). Beş saat kadar burada kaldık. İstasyon kumandanlığı vasıtasıyla çocuklara Avusturya'da sıcak etli yemek yedirdim. Bulgaristan'da gördüğümüz üzücü ve yorucu günlerden sonra Oderberg'de gerek Avusturya gerekse Alman askeri memurları bize fevkalade iyi tavır sergilediler. Hatta bendenizin istasyon lokantasında yediği akşam yemeğinin ücretini bile sevkiyat işesi hesabına dâhil edip benden para almadılar. Alman memurları oldukça sıkı gümrük muayenesi yapıyorlardı. Ancak, bizi gümrük salonundan eşyamız ile birlikte resmigeçit yapar gibi kabul ettiler ve hiçbir eşyamızın içini açıp bakmadılar. Akşam ortalık kararırken oradan hareket edip sabahleyin Berlin'e geldik. Eşyaları üç arabaya yükleyerek diğer istasyona gittik. Yolculuğumuz boyunca bu onuncu aktarmamızdı. Bendeniz sefarete müracaat ederek Ateşnaval ve Ahmet Bey'in mektubunu takdim ettim. Trende bizim için üçüncü mevkide bir yer hazırlandı. Hiçbir sorunla karşılaşmadan öğleden sonra Hamburg'a doğru yola çıktık. 8 Haziran Cuma günü akşamı saat 6'da Hamburg'a geldik. Yirmi dokuz kişinin kalabileceği bir yer bulmak oldukça zordu. İstasyonda Ahmed Bey'in odasını gördüm. Odasının duvarında seyahat esnasında Hamburg'da geceleyecek Osmanlı askerlerinin müracaatları ile ilgili yazı vardı. Bendeniz de yazıya uygun bir şekilde müracaatta bulundum. Pazartesi sabahından beri hiçbir yerde gecelemeden İstanbul'dan doğrudan Hamburg'a geldiğimizi anlattım. Ahmed Bey, istasyonun rıhtımı üzerinde beklemekte olan çocuklara beyaz elbiseler verdi. Çocuklarda Ahmed Bey'e kahve fincanı hediye ettiler. Hamburg'da geceyi geçirebileceğimiz yer aradım. İstasyonun bekleme odalarında kalabilmek için müracaatta bulundum. Ancak, görevliler boş yer olmadığını söylediler. Çocukları istasyonda bırakıp kalabileceğimiz bir otel aradım. Uzun süre dolaştıktan sonra "Gemicilerin İstirahati" adı altında bir otelde on bir kişilik bir yer buldum. Otel oldukça büyüktü. Odalarda yıkanma mahalleri tesis edilmişti. Çocuklar soyunup mükemmel bir şekilde yıkandılar. Her odada üç tane karyola bulunuyordu. Çocuklar, odalarına çekilip yattılar, ertesi sabah bendeniz Germany Blohm & Voss Şirketi fabrikasına müracaatta bulundum. Bahriye Nezareti'nin mektubunu kendilerine takdim ettim. Mektupta sebebi ziyaretim doğrudan anlatılıyordu. Mösyö Bholm tarafından fabrikaya kabul edildik. Çocuklara kalacakları yerleri

ayarladıktan sonra adresleriyle beraber hangi şubede eğitim almak istediklerine dair tarih ve yer belirten bir liste hazırlandı. Fabrikanın kapısındaki etibba heyetine mensup adamlardan birisini bizim için görevlendirdiler. Cumartesi günü on beş kişi için her biri ayrı ayrı olmak üzere mobilyalı odalar bulduk. Odaların kiralariyla diğer şartları görüştüğten sonra on beş çocuğu yeni odalarına yerleştirdim. Odaların sahipleri kirayı ay bitmeden önce talep ediyorlardı. Her ayın dokuzundan diğer ayın dokuzuna kadar olmak üzere kira konusunda anlaşmaya varıldı ve ilk kiralari ödedim (DMA, II. Daire, 1917: 8143/300). Ev sahipleri odalara yemek vermeği ve odalarda yemek pişirilmesini kabul etmediler. İstasyon civarında nispeten ucuz bir lokanta bulup orada çocukların hepsini uzun bir masa etrafına topluyor ve orada akşam yemeği veriyordum. Masa üzerine koymak için küçük bir Osmanlı sancağı satın aldım ve lokantacıya teslim ettim. Lokantacı, Osmanlı sancağını yemek sırasında masanın ortasına yerleştiriyordu. Pazar günleri her taraf kapalı oluyordu. Bu nedenle Pazartesi günü Askeri Merkez Kumandanlığına müracaatta bulundum ve bir haftalık ekmek ile yemek kartları satın aldım. Çünkü kartlar olmadan lokantacı balıktan başka yiyecek hiç bir şey vermiyordu. Sadece, merkez kumandanlığı bu kartları ancak bir defaya mahsus veriyormuş. Yemek kartı için evimizin bulunduğu mahallenin karakoluna müracaat etmemizi istediler. Karakola müracaatta bulduk ancak, pasaportlarımız Türkçe olduğu için resmi bir belge olarak kabul etmediler. Polis müdüriyetine müracaat etmemizi tavsiye ettiler. Çocukların nüfus cüzdanlarını Almancaya çevirdim ve oraya müracaatta bulundum. Polis müdüriyetiyle yapılan görüşmeler sonunda müracaatımız kabul edildi. 12 Haziran 1917 tarihli Salı günü Hamburg'da kalacak olan çocuklar işe başladılar. İki amele çırağı (Cemal ve İsmail inşaiye resimhanesine devam ettikleri için) dışında diğer on üç çocuğa fabrika ağır işçileri gibi yiyecek kartı satın aldık. Ayrıca, elbise, ayakkabı gibi eşyalarda kartla tedarik edilebiliyordu. Çocuklara birer tane kostüm, iş başı elbisesi, ayakkabı, gömlek, mintan, ayakkabı, iş ayakkabısı, iş şapkası, pantolon, yaka, kolluk düğme satın alınması gerekiyordu. Kil'e gidecek çocuklarla Hamburg'da mağazaları gezdik. Her çocuk için bu eşyalardan birer tane satın aldım. Bazıları ucuz bazıları ise oldukça pahalıydı. Biraz para arttı, bununla da palto, kışlık çorap ve iç çamaşırı satın aldım. Çocuklara kendilerine her hafta verdiğim harçlıklarını dikkatli harcamalarını ve para biriktirmelerini tavsiye ettim. Ancak, bu şekilde para biriktiremeyeceklerini anladığım için her birine birer zarf verdim. Hamburg'daki bir bankadan müsaade aldık. Çocukların gerek polişe gerekse işe bütünü işlerini teminat altına aldık (DMA, II. Daire, 1917: 8143/301). Kil'e gidecek olan çocuklar Hamburg'da buldukları on bir gecenin üç gecesini Ahmed Bey'in otelinde geçirdiler. Ahmet Bey, otelinde üç geceden fazla misafir kabul edemediği için çocuklar istasyona yakın otelde sekiz gece kaldılar. Otel ile pazarlık ederek her oda için 1,5 Mark ödedim. Hamburg'a ulaştığımız sıralarda Zahiraddin hastalandığı için Ahmed Bey'in doktoruna gösterdik ve ilaç satın aldık. O geceyi Ahmed Bey'in otelinde geçirdik, ertesi gece çocukların kaldığı otele geri döndük. Hasta olan çocuğa banyo yaptırıp terlettim, ertesi gün iyileşmişti. Ahmed Saim'in de yolda iki ayağı birden şişmişti. Hamburg'da birkaç gün ayakkabı giyemediği için sokağa çıkartmadım. Her gün sıcak su banyosu yaptı ve ayaklarındaki şişler iyileşti. Bir daha hastalığı tekrar etmedi (DMA, II. Daire, 1917: 8143/302). Çocukları Kil'e götürmek için istasyon kumandanlığına müracaat ettim. Osmanlı şebenderhanesinden resmi bir yazı olmadıkça yardım edemeyeceklerini söylediler. Buradaki baş şebendere

müracaatta bulunarak evraklarla cüzdanımı kendisine takdim ettim. Hiçbir makama hitap etmeden benim bu çocukların işlerine memur olduğuma dair bir yazı yazıldı. Yazıda benim on dört çocuğu Kil'e götürmek için görevli olduğumdan bahsediyordu Bu kâğıdı Hamburg istasyon kumandanlığına gösterdim. İtiraz etmeden gerek bana ve gerekse on dört çocuğa gerekli izin yazılarını verdiler. Böylece, para ödmeden Hamburg'dan Kil'e 19 Haziran 1917 salı günü sabah saat beşte kalkan trenle yola çıktık. Kuleli Burgaz istasyonunda bir gazinocuyla bir bankada Osmanlı paralarını Alman parasıyla değiştirdim. O gece 2 Mark'a uygun bir otel buldum. Otel sahipleri ile pazarlık ederek çocukların bir kısmını buraya yerleştirdim. Diğer çocuklar içinde fabrika ileri gelenlerinden yardım istedim. Fabrika müdürleri teklifimizi kabul ettiler. Fabrikadan bir memurla Kil'de çocukları yerleştirebileceğimiz uygun bir yer aradık. Şehrin her yerinde kiralık odalara baktık. Çocukların bir kısmı kalacak yer bulana kadar fabrikada yatacaklardı. Bu çocuklar için kiralık ev bulamadığımızdan gazetelere ilan verdik. İlandan sonra çocuklar için bir yer bulabildik. Alman zabitlerin yardımıyla çocukları eve yerleştirdik. Çocukların isimlerini kalacakları mahallenin Polis karakoluna kayıt ettirdim. Belediye dairesinden de ağır işçiler adı altında yemek kartları satın aldım. 22 Haziran'da çocuklar fabrikada işe ve eğitime başladılar. Çocukları teker teker direktör ve mühendislerle tanıştırdım. Çocukların eğitimini candan arzu ediyormuş gibi bir muamele de bulundular. Fabrika vesikası için çocuklardan birer tane fotoğraf aldılar ve eşyalarını koyabilmeleri için dolap verdiler. Çocuklar, fabrikanın kuralları hakkında konferanslara katıldılar. Almancadan tercüme ederek çocuklara fabrika kurallarını anlattım. Dolap kilidi gibi bazı aletlerin masrafı için ödeme yaptım. Çocuklar için paralarını biriktirebilmeleri için bir defter açtım, harçlığını ekonomik olarak harcayanlar kalan paralarını bana getirecekti. Defterde kendisi için açılan sayfalara parasının miktarı kayıt edilecekti. Böylece daha çok kışlık giyecek satın almak isteyenler rahatça paralarını kullanabileceklerdi. Alman çıraklarına yapılan muamelenin aynısının amele çıraklarımız içinde geçerli olduğu söylendi. Alman çırakları, her saati 5 Penny'e çalışıyorlardı. Günde on saat iş olduğuna göre 50 Penny ücret alıyorlardı. Bu ücretten hastalar için tahsis edilen para kesiliyordu. Her hafta neden olduğunu anlamadığım bir nedenden dolayı 10 ile 40 Penny arası "para cezası" adı altında ayrıca bir kesinti yapılıyordu. Bundan dolayı çocukların hafta sonunda toplam ücretleri tamamen farklı oluyordu. Bu cezalar, görev sırasında yere kâğıt atmak, sigara içmek, abdestten geç gelmek ve sık gitmek, yanındaki ile konuşmak, yavaş yürümek gibi suçlardan dolayı veriliyordu. Çocuklar, kolay kolay bu cezalardan kurtulamazlardı. Ben her hafta Pazartesi günü çocuklara ödenen paraları kayıt ederek sene sonunda toplam hasılatı Bahriye Nezareti'ne bildirebileceğimi beyan ettim. Osman Bey ile muhasebecinin odasında bu mesele hakkında görüşme yaptık. Muhasebeci vekili bunun mümkün olamayacağını yani her ay sonunda gönderilmesi gerektiğini beyan etti. Bu şartlar altında yirmi dokuz çocuğu Almanya'da iâşe etmek ve hane kiralalarını peşin olarak ödemek mümkün olamayacaktı. Bu durumu dikkate alarak çocuklara biraz sıkı davrandım ama yine de yeteri kadar para biriktirelemedi (DMA, II. Daire, 1917: 8143/297).

Amele çırakların Hamburg ve Kil'de ki eğitimleri artık başlamıştır. Zati alilerine arz etmekle müşerref olduğumu arz ederim efendim. (DMA, II. Daire, 1917: 8143/297).

2.1. Amele Çıraklarına Almanya’da Verilen Eğitim

Osmanlı donanmasının ihtiyaç duyduğu destroyer ve denizaltıların inşa ve bakımları hakkında eğitim almaları için Sachsen Dessau 10, Augsburg Nürnberg’e 5, Vestfalya Hagen’e 6 olmak üzere toplam yirmi bir amele çırak gönderilmiştir (DMA, BN, 1917: 78/1625-13) (30 Nisan 1917).

Osmanlı Devleti Almanya Ateşnavallığı’nin, Almanya ile yaptığı görüşmelerden sonra amele çırakları fabrikalara yerleştirilmeye başlanmıştır (DMA, BN, 1917: 78/1625-12). Çırakların günlük işleri ve eğitimleri ateşenevallik tarafından Alman Deniz Bakanlığı’na bildirilmiştir. Amele çıraklarının Almanya’da alacakları eğitim süresi destroyer ve denizaltıların inşa ve bakımlarını öğrenmelerine bağlıydı. Ancak, eğitimin ne kadar süre devam edeceğine Almanya’daki fabrikalar karar vermiştir. Bu konu hakkında Alman Deniz Bakanlığı veya fabrikalarla görüşmeler yapılarak eğitim süresi belirlenmiştir (DMA, BN, 1917: 78/1625-10). Amele çırakları, fabrikalardaki eğitimleri sırasında özellikle başmühendis Frank Efendi’nin kontrolüne tabi tutulmuşlardır. Bu eğitim sırasında amele çıraklarına destroyer ve denizaltıların makine, kazan, elektrikle ilgili muhtelif aksamı ile hareketleri açıkça gösterilmiştir. Gemilerin inşasında dikkat edilmesi gereken en önemli konular; kazan ve makine tesisatının yerleştirilmesi ve bakımıydı. Gemi kazanının harekete hazırlanması ve seyirden sonra kazanlarda yapılması gerekenler hakkında oldukça ayrıntılı eğitim verilmiştir.(DMA, BN, 1917: 78/1623) Zırhlı harp gemileri ile kruvazörlerin hava tertibatına ait büyük ölçüde dış parçaları gösterilmiş modelleri tanımlarına dikkat edilmiştir (DMA, BN, 1917: 385/13963-1). Merkezi tulumba, küçük buhar tulumbası (kazan su doldurmak için), dairevi testere, bakır ve demir borular, vinç, dişli çark, büyük silindirler hakkında da doğrudan eğitim almışlardır (DMA, BN, 1917: 94/1872). Amele çıraklarının özellikle motor ve elektrik makinelerinin kullanımını öğrenmelerine çalışılmıştır (DMA, BN, 1917: 385/13963-2).

2.2. Çırakların Dikkat Etmeleri Gereken Konular

Amele çırakları, çıraklık öğrenim sözleşmesine göre nizamname kurallarına dikkatli bir şekilde ve sadakatle uyacaklarını kabul etmişlerdir. Bu nizamnameye riayet etmediklerinde cezalandırılmışlardır. Çırak, tezgâhlarda, mektepte veya fabrikaca tanzim edilen özel yerlerde eğitiminden sorumlu olan herkese itaat etmekle ve onların emirlerini yerine getirmekle mükellefti. Kendisinden kıdemli bütün amelelere karşı da saygılı ve seviyeli bir şekilde hareket etmek zorundaydı. Çırak, öğreneceği zanaatı usta olana kadar tam olarak anlamaya çalışmalıydı. Bu eğitim sırasında kendisine verilen görevi de muntazam olarak yerine getirecekti. Çırak, fabrikadaki görevi sırasında bedenen ve aklen birlikte hareket etmeliydi. Fabrika tarafından hazırlanan kurslardan başka yerlerde eğitim alabilmeleri için de izin istemeleri gerekiyordu. Çırak, fabrika tarafından hazırlanan iş elbiselerinin düzgün ve temiz olmasına dikkat edecekti. Fabrikada, tavır ve davranışlarıyla saygılı, seviyeli, temiz bir ahlaka sahip olduğunu göstermeliydi. Müdürün izni olmadan cemiyet ya da şirkete üye olması ve bu gibi kurumların toplantılarına gitmesi, siyasi toplantılarda bulunması tamamıyla yasaktı. Ayrıca, müzikli danslı eğlencelere on yedi yaşından küçük olan çırakların katılmasına da izin verilmemiştir. On yedi yaşını doldurmuş olanlar ise ancak velilerinin veya ikamet etmekte oldukları ailenin refakatinde bu gibi eğlencelere katılabilirlerdi. On yedi

yaşından küçük çırakların alkol kullanılan mahallere gidebilmesi de yine velileri veya ikamet ettikleri ailenin refakatiyle olabilirdi. Çırak, fabrika hastanesine nakdi yardımda bulunmakla da mükellefti. İş, eğitim veya fabrika tarafından tanzim edilen programlara ve görevlere katılmadığı takdirde kırk sekiz saat zarfında çırağın en yakın amirine yazılı veya sözlü olarak durum bildirilmiştir (DMA, II. Daire, 1917: 8143/599). Fabrika tarafından tanzim edilen görevlere ve derslere devam etmeyen çırak hakkında inceleme başlatılmıştır. Bazı özel durumlardan dolayı izin almak isteyen çırağın talebi önemli sebepler varsa kabul edilmiştir. Ancak, geçerli bir sebebi olmadan derslere devam etmeyen çıraklara seviyeli ve iyi ahlaklı olması için uyarılarda bulunulmuştur (DMA, II. Daire, 1917: 8143/600).

2.2.1. *Yaptırım ve Cezalar*

Amele çırakları, fabrikalar tarafından hazırlanan işlere sürekli devam ederek bilgilerini geliştirmişlerdir. Görevlerinden kaçanlarla tezgâhlarda aykırı bir tavır ve davranış sergileyenlere para cezası verilmiştir. Amele çırakları, eğitim sırasında kabahat işlediklerinde veya düzeni bozacak hal ve hareketlerinde, işledikleri suçlara göre ceza almışlardır. Ancak, Almanya'daki eğitimleri sırasında çıraklara verilen cezalarla ilgili bazı sorunlar yaşanmıştır. İbrahim Efendi, Almanya'daki amele çıraklarının kontrol altına alınabilmesi için bir ceza kanunu hazırlanmasını talep etmiştir. Böylece, amele çırakları talimatnamesine üç madde (13. 14. 15. maddeleri) ilave edilmiştir. Bu düzenlemelere göre; Almanya'daki eğitimleri sırasında istenilen yeterliliği gösteremeyen amele çıraklarının eğitimlerine son verilmiş, kendilerine harcanan masrafı ödemelerinden sonra da kayıtları silinmiştir. Böylece, amele çıraklarının istihdam edildikleri fabrikalara düzenli bir şekilde devam etmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Fabrikalarda veya kaldıkları yerlerde genel adaba aykırı, yanlış davranışlar hakkında, kabahatin derecesine göre nasıl bir muamele yapılacağı ile ilgili talimatnameye bazı maddeler eklenmiştir. İlk altı ay zarfında izin almadan ve sebebi olmadan fabrikadaki görevine devam etmeyenlerin ilk kabahatleriye her gün için birer günlük, altı ay zarfında ve ikinci defa yine aynı kabahati yaparsa her bir gün için ikişer günlük, altı ay zarfında ve üçüncü defa yaparlarsa her gün için üçer günlük yevmiyesi kesilmiştir. Amele çıraklarından edep ve haya dışı harekette bulunanlarla münasebetsiz tavır sergileyenlerin de yine bir günlük yevmiyesinden on günlük yevmiyesine kadar kesinti olmuştur. Ayrıca, amele çırağının işlediği suçlar ceza defterine kayıt edilmiştir. Almanya'ya yerleştirilmelerinde ve yevmiyelerinde usulsüzlük yapanlar, altı ay içinde hiç bir nedeni olmadan dört defa fabrikadaki görevine gitmeyenler talimatnamenin ceza maddelerine göre İstanbul'a geri gönderilmişlerdir. Konu hakkında inceleme yapıldıktan sonra kabahatli olduğuna karar verilenler on beş sene tersanede hizmet yapmaya ve kendileri için yapılan bütün masrafı ödemeye mecbur tutulmuşlardır (DMA, BN, 1917: 78/1625-9).

Amele çırakları, Almanya'daki eğitimleri sırasında yeterli iş tecrübesine sahip olup sınavlarında başarı göstermelerine rağmen aşağıdaki durumlarda fabrikadan ihraç edilmişlerdir;

Çırağın, babası veya velisi öğrenim sözleşmesini (Tahsil Mukavelesi) kullanarak fabrikaya girerse hırsızlık veya zimmetine para geçirerek dolandırıcılık gibi suç işlemiş olarak kabul edilmiştir. Çırağın düzensiz ve yanlış bir hayat tarzı olursa, izin almadan işi bırakır veya öğrenim sözleşmesine göre üstlenmiş olduğu görevi

yapmak istemezse, uyarılara rağmen üstüne karşı fiilen veya kaba bir surette harekete cüret ederse, Almanya'daki inşaat tezgâhlarında çıraklardan her hangi birine kasten yanlış harekette bulunursa, kendisiyle beraber çalışan amele çıraklarından birini baştan çıkaracak yanlış tavırlarda bulunursa, kanuna ve adaba aykırı hareketler yaparsa, inşaat tezgâhlarının kurallarına aykırı olarak ayyaşlık, ağız kavgası gibi tavırlar sergilerse, polis veya emniyet memurlarının yaptıkları işe karşı gelirse, kendisine gizli tutulması gerektiği yazılı olarak verilen konuları açığa çıkartırsa, öğrenim sözleşmesinin devam edebilmesi için yapması gereken görevleri beceremezse iş için kabiliyetsiz olduğuna karar verilmiştir (DMA, II. Daire, 1917: 8143/601). Amele çırakları, öğrenim sözleşmesi ve iş nizamnamesine aykırı harekette bulunurlarsa bazı cezalar almışlardır. Fabrikada tamamlanması gereken önemli işler olduğu takdirde amele çırakları, hemen hizmetten ihraç edilmezlerdi. Çıraklara kabahatlerinden dolayı dört haftalık bir ceza verilerek uyarılmışlardır (DMA, II. Daire, 1917: 8143/598). Çıraklar, görevlerini tehdit edecek bir kazaya uğrarlarsa bunun neticesinde kendilerine bir maaş tahsis ediliyordu. Fabrika tarafından artık zanaat eğitimi alamayacaklarına karar verilirse eğitim ve öğrenim için yetersiz olduklarına dair hüküm verilmiştir. Çırağın üstlerine veya diğer çıraklara karşı onları baştan çıkaracak tavırları olur veya bu yolda hareketleri görülürse fabrika çırağa ücretini ödemiordu. Öğrenim sözleşmesinin imzalanmasından sonra çırağın hayatı veya sağlığına aykırı bir tehlike görüldüğü takdirde fabrika uyarılmıştır. Fabrikanın inşaat tezgâhlarında çırağın sağlık durumuna aykırı veya eğitim ve öğrenimine yanlış bir şekilde tavır sergilenirse öğrenim sözleşmesine uyulmadığı konusunda itiraz edilebilirdi. Çırağın vefat etmesi durumunda ailesinin tazminat talebinde bulunma hakkı yoktu, fabrikayla yapılan öğrenim sözleşmesi doğrudan feshedilmiştir. Çırağın babası tarafından kardeşinin bu görevi yapabileceği bildirilirse sınava tabi tutularak uygunsuz kabul edilmiştir. Çırağın, görevinden ayrılmasından yaklaşık dokuz ay zarfında Bahriye Nezareti'nin onayını almadıkça başka bir iş sahibiyle anlaşma yapması yasaktır (DMA, II. Daire, 1917: 8143/301).

Almanya'da eğitimleri sırasında görevlerindeki başarılarının yanı sıra iyi tavır ve davranışlarıyla kendini gösteren çıraklara "usta namzedi taahhütnamesi" verilmiştir. Ayrıca, uygun bir ücret veya hediye ile de ödüllendirilmişlerdir. Çıraklara para ödülü verilirken bütün eğitim süresince görevlerinde gösterdikleri başarılarla eğitim seviyelerini geliştirmelerinin yanı sıra dışarıdaki tavır ve hareketleri de etkili olmuştur. Fabrikada aldıkları eğitim sonunda seviyelerini yükselterek kendini gösteren çıraklara bazı hediyelerle kitaplar verilmiştir (DMA, 1917: BN, 94/1872).

2.3. Amele Çıraklarının Eğitimleri Hakkında Hazırlanan Raporlar

Almanya'da tahsilde bulunan amele çıraklarının durumları hakkında raporlar hazırlanarak İstanbul'a bilgi verilmiştir. 1917 senesinde İbrahim Efendi'nin çıraklar hakkında hazırladığı üç aylık rapor şöyledir;

2011 numaralı İsmail bin Hafız Hamdi Efendi, 12 Haziran 1917 tarihli Salı günü Hamburg'da Germany Blohm & Voss fabrikasının inşaiye resimhanesinde eğitime başlamıştır. Hamdi Efendi, çalışmakta olduğu resimhanede henüz bir şey ortaya koyamamış ise de bu kendisinin kabahati değildir. Bu hususta Mösyö Bholm'a yaptığım müracaatımda resimhanelerden herhangi birine girmesi ve bu resimleri

görebilmesini rica ettim. Böylece, Hamdi Efendi'nin ticaret gemileri resimhanesinde görev almasına izin verilmiştir. Ancak, fabrikada ticaret gemileri ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Hamdi Efendi, her gün bu resimhaneye devam ettiği için fabrika tarafından kendisine 42 Mark maaş verilmiştir. Tersanenin inşaiye resimhanesinde görev aldığı için eğitim seviyesini artırmıştır. Resimhanedeki ustalar, iş sırasında başarılı ve çalışkan olduğu için özellikle Hamdi Efendi'yi tercih etmişlerdir. Ayrıca, Almanca dil eğitiminde de oldukça başarılıdır (DMA, II. Daire, 1917: 8143/311). Fabrikada her zaman tavır ve hareketleri oldukça iyi ve saygılıdır. 103 numaralı Cemal Emin Efendi, kendisine verilen görevleri tamamlamak için büyük gayret göstermektedir. Ustalarına tavır ve hareketleri de oldukça iyidir. 71 numaralı Ömer Abdullah Efendi, makine fabrikasında görevlendirilmiştir. Ancak, uyarmamıza rağmen işine çok geç kaldığı için orta seviyede olarak kabul edilmiştir. 1185 numaralı Niyazi Salih, 1186 numaralı Hüseyin Salih, 1192 numaralı Salim Hüseyin Efendilerin tavır ve hareketleri ile fabrikadaki gayretleri oldukça başarılıdır (DMA, II. Daire, 1917: 8143/354). Makine fabrikasında görevli 719 numaralı Süleyman Nuri Efendi bir iş esnasında yaralanmıştır. Bir süre çalışamayacak durumda olduğundan görev yapamamıştır. Ancak, sağlık sorunu düzeldikten sonra görevine tekrar başlamış, durumu ise oldukça memnuniyet vericidir. Mehmet Fevzi Efendi'nin tavır ve hareketleriyle görevindeki başarıları oldukça iyidir. Abdullah Behçet Efendi'nin tavır ve hareketi oldukça iyi olmasına rağmen görevini orta seviyede yapmaktadır. Mehmed Naim ve İsmail Hakkı Efendilerin tavır ve hareketleri gayet iyidir, görevlerini yapmaları ve zamanında görev başında bulunmaları da memnuniyet vericidir. Dökümhanede görevli 63 numaralı Ali Şemseddin Efendi'nin tavır ve hareketleriyle işteki başarısı şimdiye kadar gayet iyi idi. Ancak, fabrika tarafından bir süredir saygısız bir tavır sergilediği kendisine yazılı olarak bildirilmiştir (DMA, II. Daire, 1918: 8143/353). İş için lazım olan araç ve gereçlerle inşaat ve tezgâhlar çırağın eline verilmiştir. Çırağın dikkatsizliğinden veya ihmalden dolayı bu malzemeler büyük zarar görmüştür. Fabrika, bunların masraflarının karşılanmasını isterse çırağın velisinden bu para tazmin edilmelidir (DMA, II. Daire, 1918: 8143/352).

Abdullah bin Behçet Rahmi soğuk algınlığından, Mehmet bin İhsan Hasan ise burnundaki rahatsızlıktan dolayı ameliyat edildiği için Haziran ayının başında işe gidememişlerdir. 12 Haziran'da mazeretleri olmadığı halde derslere katılmadıkları için 5 Mark ceza almışlardır. Mehmed bin Fevzi Naşid; 1 Haziran'dan 17 Haziran'a kadar rahatsızlığından dolayı fabrikadaki işini yapamamıştır. Ancak, fabrikada göreve başladıktan sonra başarılarından dolayı toplam 1 Mark ve 20 Penny mükâfat almıştır. Hüseyin Ali, Zahireddin Kadri, Mehmedbin Ömer Galib, Mehmed Nuri, Hüseyin Hamdi; 31 Mayıs'tan 18 Haziran tarihine kadar hastanede kalmışlardır. 28 Haziran'da doktor raporuyla İstanbul'a gönderilmeleri tavsiye edilmiştir. Ömer bin Abdullah Şaban; Haziran ayında soğuk algınlığından dolayı beş gün işe gidememiştir. Haziran ayının sonunda fabrikada gösterdiği başarılarından dolayı toplam 23 ve 30 Penny mükâfat almıştır. Seyid bin Bilal Mustafa; 21 Nisan'da sağ ayağının orta parmağına batmış olan iğneyi çıkartmak için orta parmağı doktor tarafından kesildiği için 11 Haziran'a kadar işe gidememiştir. 14 Haziran'da tekrar rahatsızlandığı için doktora müracaat etmiştir. Doktorun tavsiyesi üzerine 24 Haziran'a kadar izinli olmuştur. Süleyman Sarı Akif; hastalığı nedeniyle 4 Mayıs'tan 3 Haziran'a kadar raporlu olmuştur. İşe çok geç başladığı

için fabrikadan ücret alamamıştır. Mehmet Nuri Mustafa; 8 Haziran'dan 17 Haziran'a kadar rahatsızlandığı için fabrikaya gidememiştir. Hüseyin Salih; Haziran ayı içinde fabrikadan 15 Mark 5 Penny mükâfat almıştır. Ancak, Salim ile derslere düzenli katılmadıkları için de 19,5 Mark cezaya çarptırılmışlardır. Mehmed Cevdet Derviş; nefes darlığı ve mide rahatsızlığı gibi hastalıkları sebebiyle rapor almıştır." (DMA, II. Daire, 1917: 8143/351-204).

2.4. Amele Çıraklarının Almanya'da Masraflarının Karşılanması

Almanya'ya gönderilen amele çıraklarına, İstanbul'dan hareket ettikleri günden geri dönüşlerine kadar Bahriye Nezareti tarafından amele tahsisatından ödenmek üzere 30 kuruş maaş verilmiştir. Bundan başka gidiş ve dönüş masrafları ile birlikte yıllık biner kuruş da elbise bedeli ödenmiştir (DMA, BN, 1917: 78/1625-11). Ayrıca, Bahriye Nezareti tarafından verilen ücretin üçte ikisinden aşağı olmamak üzere becerileri nispetinde fabrikalar tarafından da ayda 2 Mark maaş verilmiştir. Bu durum gemilerin siparişi için yapılan sözleşmelere madde olarak eklenmiştir. Bu maaşlar talimatnameye göre olsa da Almanya'daki hava şartlarına bağlı olarak bu ücretlerde değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri de amele çıraklarına fabrikalar tarafından verilen yevmiyenin bir kısmının devlet tarafından alınmaya başlamasıdır. Ayrıca, beşinci madde kaldırılarak onun yerine çırakların yevmiyelerinde değişiklikler yapılabileceği ikinci maddeye yazılmıştır (BOA, Şûra-yı Devlet Heyeti Umumiye, 1916: 22/5). 1917 senesinde Almanya'ya eğitime gönderilen amele çıraklarının maaşları ile ilgili Maliye Nezareti tarafından yeniden bir düzenleme yapılmıştır. Ancak, Almanya Berlin Sefareti Ateşenevalliğine gönderilen ücretler çıraklara ödenmemiştir. Berlin'deki Deutsche Bank merkezine gönderilen Hilal-i Ahmer vasıtasıyla 35,1766 Mark İstanbul'dan bankaya gönderilmiştir. 28 Nisan 1917 tarihinde yeniden bir düzenleme yapılarak Ateşeneval Vahid Bey tarafından Berlin sefiri Rıfat Paşaya sefaretten verilen maaşlar makbuz karşılığında teslim edilmeye başlanmıştır (DMA, BN, 1917: 78/1625-11).

Amele çıraklarına, fabrikalar tarafından soğuklara karşı ayakkabı, palto, yağmurluk ve iş elbiseleri satın alabilmeleri için Ağustos ve Eylül aylarında maaşlarından ayrı bir ücret veriliyordu. Bu ücret fabrikalar tarafından İstanbul'a gönderilerek oradan çıraklara teslim edilirdi. İbrahim Efendi, bu duruma itiraz ettiği için bu ücret doğrudan çıraklara ödenmeye başlanmıştır. 933 Numaralı Ömer Abdullah Şaban'ın 1917 senesi Haziran ayında 27 günlük masrafı; üç kilo peksimet için 11, Kuleli'den Niş'e kadar şimendüfer için 11, Sofya'da hamal ücreti 25, Berlin'de araba ve hamal ücreti 25, Haziran ayı bir haftalık ev kirası için 50, istasyondan eve nakil ücreti, harçlık, kahve, akşam yemeği, çamaşır yıkatmak, yemek ücreti, ekmek, tereyağı, yumurta, şeker ücretiyle dört gecelik akşam yemeğinin toplam masrafı 1683 kuruştur (DMA, II. Daire, 1917: 8143/194). Amele çıraklarının eşya ve erzak fiyatları sürekli değişikliğe uğramıştır. Çırakların 1322 tarihinde elbise bedellerinin gönderilmesi için dilekçe gönderilmiştir. Bu dilekçeye göre; bir kat kostüm 245-250, bir çift ayakkabı 90-100, bir adet gömlek 25-30, bir adet fanila ve don 70-80, çorap 5-30, yün çorap 9, keten mendil 5, kışlık palto 250-300, bir çift potin 20, yaka (kolalı veya yumuşak) 4, boyun bağı 3 Mark'a (cinsine göre) satın alınmıştır (DMA, II. Daire, 1917: 8143/552). Çırakların iskânlarıyla yemek ihtiyaçlarını karşılamaları için senelik biner kuruş verilmesine rağmen bir süre sonra bu ücret yeterli gelmemeye başlamıştır. Çırakların iş elbiseleri fabrikalardaki eğitimleri

sirasında oldukça yıprandığı için yeni iş elbiseleri satın alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca, yeni iş elbiselerinin amele çıraklarının eğitimleri sırasındaki şevk ve gayretlerini artırabileceği düşünülmüştür. Çıraklara senelik verilen ücretle bunun tam olarak yapılabilmesi mümkün değildi. Bir adet iş başı serpuşu 50, bir kat iş başı elbisesi 86, bir çift ayakkabı 150, bir kat kostüm 385, bir adet boyun bağı 22, bir çift çorap 10 kuruş olduğu için bu ürünlerin temin edilebilmesi için 1000 kuruş daha ücret talep edilmiştir. Böylece, her bir çırak için 500 kuruş, 29 çırak için toplam 14.500 kuruş gönderilmesine karar verilmiştir (DMA, II. Daire, 1917: 8143/554).

3. AMELE ÇIRAKLARININ TERSANE-İ ÂMİRE'DE İSTİHDAM EDİLMELERİ

Almanya'ya gönderilen amele çırakları, eğitim ve öğretimlerini tamamladıktan sonra sınava tabi tutularak, başarılı olanlara şehâdetnâmeleri verilmiştir. Şehâdetnâmeleri verilirken çırakların eğitim aldıkları zanaatta gösterdikleri maharet, eğitim süreleri, tezgâhlardaki durumları da esas alınmıştır. Çıraklar, Almanya'da buldukları sırada ve ülkeye geri dönüşlerinde donanma askeri olarak kabul edilmişlerdir. Asker olarak tersanede ve gemilerde çeşitli hizmetlerde görevlendirilmişlerdir (DMA, II. Daire, 1918: 8143/602).

Amele çıraklarıyla ilgili hazırlanan nizamnamede görevlerinin öneminden şöyle bahsedilmiştir; (BOA, ŞD. HU, 1916: 22/5)

Memleketimizde uygulanmaya başlanan sanayideki değişimlerin etkisiyle amele çıraklarına ihtiyaçta tabi olarak artmıştır. Bugünün sınırlı sayıdaki sanatkârlarının birçoğu tersanede yetişmiştir. Bu sanatkârlar cazip imkânlar içinde fırsatlardan istifade edilerek vatanın çok önemli yerlerine dağıtılmışlardır. Ancak, son dönemlerde amelenin özellikle yoğunlukta olduğu İstanbul'da sayıları oldukça azalmıştır. Tersane fabrikalarında yetenekli işçi yoksulluğu baş göstermiştir. Beş altı ay önce fabrikalar müdüriyeti tersaneye işçi yetiştirmek amacıyla çırak kabul etmiştir. Bunlara, günlük birer saat eğitim verilerek cidden büyük bir başarı elde edilmiştir. Ancak, amele çırakları için bir nizamname olmadığından işi biraz öğrenenler tersaneyi terk edip gitmişler, başka işlerde çalışmaya başlamışlardır. Memleketimizde çırak yetiştirecek büyük kurumlar mevcut değildir. Çocuklarımıza zanaat öğretmek tersaneye işçi olarak kabul etmeliyiz. Böylece, vatanımızın sanayisine bağlılıkları sağlanabilir. Amele çıraklarına imkânın müsaade ettiği derecede tersane fabrikalarında gemilerin inşasıyla ilgili zanaatlar öğretilmelidir. Amele çıraklarının Avrupa'da zırhlı inşaatlarında görev almalarının memleket için çok büyük bir fedakârlık olduğu unutulmamalıdır (BOA, İrade Hariciye, 236/13966).

Said Paşa, amele çırakları hakkında yapılan nizamnamede bazı değişiklikler yaparak Bahriye Nezareti'ne sunmuştur. Almanya'ya gönderilen amele çırakları gerek Almanya'ya gidişleri, gerek geri dönüşlerinde zorunlu hizmetleri sırasında hizmetten ayrılmak isterlerse Askeri Ceza Kanunu'nun 124. maddesi uygulamaya konulmuştur. Bu kanundan doğrudan Bahriye ve Maliye Nezaretleri sorumlu olmuşlardır. Ayrıca, ihtiyaç duyulduğunda öğrenim sözleşmesine yeni maddeler eklenmesine oldukça dikkat edilmiştir (DMA, Tersane, 392/8-A).

1918 senesinde Almanya’da eğitimlerini tamamlayarak Tersane-i Âmire’de görevlendirilen amele çıraklarının yevmiyelerine uygun miktarda zam yapılması talep edilmiştir. Ancak, böyle bir zam için daha erken olduğuna karar verilerek talep reddedilmiştir. Baş çarkçılık tarafından yazılan yazıya göre, Amele Çırakları Talimatnamesi’nde bazı düzenlemeler yapılmıştır. Talimatnamenin altıncı maddesinde “dört senelik mecburi hizmeti tamamlayan veya göreve devam edemeyecek ya da kabiliyetsizliğinden dolayı fabrika tarafından ihraç edilecek olan çırakların kefalet senetleri iade olunur” şeklinde bir değişiklik yapılmıştır (DMA, BN, 1918: 109/2549).

Almanya’da eğitimlerini tamamlayan amele çıraklarının hangi işlerde görevlendirileceklerine dair tersane memurlarına bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıya göre; 1130 numaralı Giritli Mehmed Ali bin Mustafa, 117 numaralı Kasımpaşalı Nazif bin Mehmet ve 123 numaralı Asitaneli Mahmud bin Bekir tamirat ve havuzlar fabrikasında görevlerine başlamışlardır (DMA, BN, 1918: 109/2538).

SONUÇ

II. Mahmud döneminde Avrupa’ya ilk defa öğrenci gönderilerek teknolojiye ve her konuda meydana gelen değişimler, yenilikler takip edilmeye başlanmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin İngiltere ve Fransa ile yaşadığı sorunlardan dolayı öğrenciler eğitim amacıyla Almanya’ya gönderilmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında düşman saldırılarına karşı Almanya’da Germany Blohm & Voss Şirketi’nden destroyer ve denizaltılar satın alınmasına karar verilmiştir. Bu gemilerin inşalarında ve bakımlarında görev alacak amele çıraklarının işi doğru bir şekilde öğrenebilmeleri için Almanya’ya gönderilmişlerdir. Bu konuda donanma birinci kumandanlığı, Alman Deniz Bakanlığı ile görüşmelere başlamış, öğrencilerin yetiştirilebilmesi için Germany Blohm & Voss Şirketi ile antlaşma imzalanmıştır. Amele çıraklarının, Alman fabrikalarında doğrudan verilen eğitim ve öğretimi dikkatli bir şekilde takip etmelerine dikkat edilmiştir. Fabrika işçiliğine yönelik konuların eğitimi için hazırlanan derslere amele çıraklarının devam etmesi zorunlu tutulmuştur. Almanya’daki eğitimleri sırasında amele çıraklarına sorumluluklarıyla beraber, destroyer ve denizaltıların özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Amele çırakları eğitimlerini tamamladıktan sonra, kararname ve layihalara göre sınava tabi tutularak Bahriye Nezaretî’ne bağlı olarak askeri hizmete alınmışlardır. Osmanlı Devleti’nin savaş ortamı olmasına rağmen öğrencilerin eğitim ve öğretimini ön plana almasının çok önemli sonuçları olmuştur. Almanya’da eğitim alan bu öğrenciler, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra yapılmaya başlanan yeniliklerde çok önemli bir rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Devlet Arşivleri (BOA)

BOA, İ.DUİT. 88/37-2-1, 31 Mart 1333/31 Mart 1917.

BOA, İ.DUİT, 185/84-10-1, 16 Ramazan 1285/31 Aralık 1868.

BOA, İ.HR. 236/13966.

BOA, MV, 203/27-1-1, 203/27-2-1, 203/27-3-1, 12 Zilhicce 1334/10 Ekim 1916.

BOA. ŞD. HU. 22/5-1, 22/5-2, 22/5-3, 22/5-4, 22/5-5, 22/5-6, 22/5-7, 22/5-8, 22/5-9, 22/5-10, 22/5-11, 12 Zilkâde 1334/10 Eylül 1916.

BOA, MV. 155/40-1-1.

Deniz Müzesi Arşivi (DMA)

DMA. BN. 78/1623, 78/1625-9, 78/1625-10, 78/1625-11, 78/1625-12, 78/1625-13, 78/1625-14, 9 Ağustos 1333/9 Ağustos 1917.

DMA. BN. 109/2538, 109/2549.

DMA, BN, 85/1717-23, 9 Eylül 1332/22 Eylül 1916.

DMA. II. Daire. 8143/291, 20 Haziran 1333/20 Haziran 1917, 8143/296, 8143/297, 8143/298, 8143/299, 29 Haziran 1333/29 Haziran 1917, 8143/300, 7 Eylül 1333/7 Eylül 1917, 8143/311, 9 Eylül 1333/9 Eylül 1917, 8143/351, 8143/352, 18 Temmuz 1334/18 Temmuz 1918, 8143/353, 27 Haziran 1334/27 Haziran 1918, 8143/354, 22 Eylül 1333/22 Eylül 1917, 8143/487, 8143/575-1, 8143/575-2, 8143/597, 8143/598, 8143/599, 8143/600, 8143/601, 8143/602, 20 Temmuz 1918, 8143/194, 1 Temmuz 1333/1 Temmuz 1917, 8143/552, 8143/554, 22 Eylül 1333/22 Eylül 1917.

DMA. BN. 385/13963-1, 385/13963-2, 7 Temmuz 1333/7 Temmuz 1917.

DMA, BN, 94/1872, 1 Kânun-i evvel 1333/14 Aralık 1917.

DMA. TRS. 392/8-A.

DMA. ENV. ŞUB.41/B/24-A.

DMA. ENV. ŞUB-53/B-33/A.

Diğerleri

AKŞİN, Sina. (2000), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye*, İstanbul.

GÜLERYÜZ, Ahmet ve LANGENSIEPEN Bernd. (2007), *1828_1923 Osmanlı Donanması*, İstanbul.

MERCAN, Evren, (2012), *Osmanlı Bahriyesinde İlk Denizaltılar Abdülhamid ve Abdülmecid*, İstanbul.

EKLER

EK 1: Almanya'ya Gönderilecek Amele Çıraklarının Tahsil Mukavelesi;

Kil'de kâin hükümet-i imparatorya inşaat destgâhı ile çırak şâkird İsmail Hafız Hamdi meyânında muvafakati mütezâmmın olarak aynı zamanda işbu mukavelenâmeye vâz'ı imza eden merkûmun pederinin (veya velisinin) hüsn-i rızasıyla ber-veçhi-âti çıraklık mukavelesi akd olunmuştur.

Kabul ve Çıraklık (Tahsil) Müddeti;

..... tarihindede mütevelliddir din ve mezhebinde mahdumu çırak 1917 tarihinde Kil'de kâin hükümet-i imparatorya inşaat destgâhlarına zanaat tahsili için kabul olunmuştur. (DMA, II. Daire, 1917: 8143/602).

EK 2:

Çarkçı Yüzbaşı İbrahim

Memâlik-i ecnebiye dar'ül sanayilerine bir ay tahsile gönderilecek Tersâne-i Âmire fabrikaları çıraklarına mahsus talepname ve beyannamedir.1334

Olbâbda neşr olunan ve bazı mevadının suretleri zuhur varakada muharrer bulunan kanun ve talimatname ahkamına tevfiq-i hareket etmek üzere memalik-i ecnebiye fabrikalarında tahsil-i zanaat eylemeğe talibim.

Velisi bulunduğum bâlâda ismi muharrer olan olbabda neşr olunan bazı mevâdı sûretleri zuhur varakada münderiç bulunan kanûn ve talimâtnâme ahkâmını nazarı dikkate alarak memâlik-i ecnebiye fabrikalarında tahsil-i zanaat etmek üzere memâlik-i mezkûreye izâmına muvafakat ettiğimi beyan eylerim.

Bâlâda muvaffakatnameye mevzû mührün Tersâne-i Âmire çıraklarından velisi olduğu tasdik kılınır.

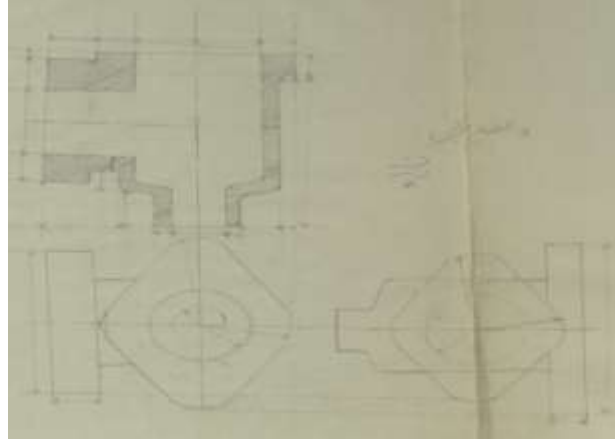
Heyeti İhtiyariye

Bâlâdaki tasdik şerhi damga kanûnun 27. Maddesinin 27 numaralı fıkrası mucibince damga resminden muaftır. (DMA, II. Daire, 1917: 8143/487).

EK 3: Bir Aylık Eğitim için Almanya'ya Gönderilen Amele Çırakları (DMA, II. Daire, 1916: 8143/194)

EK 4: Amele Çıracak Talebesi Kâmil bin Mahmud'un Sınav Kâğıdı (Sınav Notu: 8)

EK 5:

Blohm & Voss fabrikasında tahsilde bulunan Tersane-i Âmire mükeffel amele çıraqları hakkında fabrikanın raporu takdim kılındığına dair. (DMA, II. Daire, 1917: 8143/354)

1 aded Almanca Rapor

2 aded Tercümesi

Hamburg şehrinde kâin Blohm and Voss Tersanesinde tahsilde bulunan Tersane-i Amire mükeffel amele çıraqları hakkında mezkûr fabrikadan mürur bir kıta rapor manzûr-ı âli-i cenâb-ı nezâretpenâhileri buyrulmak üzere tercümesiyle beraber arz ve takdim kılındı.

Mezkûr Amele Çıraqları Mamûru

Çârhcı Kıdemli Yüzbaşı İbrahim

